

**ΤΟ ΑΙΜΑ ΕΙΝΑΙ ΑΙΜΑ ΑΛΛΑ ΣΤΗΝ ΨΥΧΗ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ
ΝΙΩΘΕΙ Ο ΚΑΘΕΝΑΣ Ο,ΤΙ ΘΕΛΕΙ» –Η ΟΥΣΙΟΚΡΑΤΙΚΗ
ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ**

Η εθνική ταυτότητα βιώνεται στην καθημερινή ζωή, στον κόσμο των εθνών-κρατών. Τα μέλη μια εθνότητας μοιράζονται κοινούς μύθους, κοινές μνήμες και παραδόσεις οι οποίες βρίσκουν ή δεν βρίσκουν πολιτική έκφραση στα έθνη-κράτη στα οποία διατείνονται ότι ανήκουν. Η έννοια του κράτους, η οικονομική και πολιτιστική αυτοδιάθεση του κράτους που εδραιώνεται μέσω των θεσμών, όπως είναι η μαζική εκπαίδευση και οι γραφειοκρατικοί διοικητικοί μηχανισμοί και η δυνατότητα του να επεκτείνει τα γεωγραφικά του όρια χαρακτηρίζουν ένα έθνος-κράτος. Τα μέλη των εθνοτικών κοινοτήτων βιώνουν φαντασιακά την ταύτισή τους και την αλληλεγγύη τους προς την ομάδα στην οποία ανήκουν (Hobsbawm 1994, Gellner 1992, Anderson 1997). Στο πλαίσιο αυτό, η συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας περιλαμβάνει και την ιδιότητα του πολίτη, την πολιτειακή ταυτότητα.

Η εθνική ταυτότητα στον παραδοσιακό εθνικιστικό λόγο κατασκευάζεται ουσιοκρατικά, ως ένα «φυσικό» και εγγενές χαρακτηριστικό του υποκειμένου. Το να ανήκει κάποιος σε μια εθνότητα φαίνεται να είναι τόσο προφανές και «φυσικό» όσο τα να «έχει μια μύτη και δύο αυτιά» (Gellner όπ.π.: 22). Οι έννοιες της ενότητας, της αυτονομίας, της ταυτότητας, της αδελφότητας και του πατριού εδάφους, οι οποίες περιλαμβάνονται στην ιδεολογία του εθνικισμού, διαμορφώνουν έναν εθνικιστικό συμβολισμό και τελετουργικά τα οποία θεωρούνται σχεδόν αυτονόητα. Η επινοημένη –κατά τον Hobsbawm (2004)– παράδοση και το «ανακατασκευασμένο παρελθόν» (Λέκκας 2006³: 181) λειτουργεί με παρόμοιο τρόπο. Στη γλωσσική κατασκευή του αδιάκοπου δεσμού των μελών μιας κοινότητας με το παρελθόν συναντάται και η οικογενειακή ιστορία που χαρακτηρίζεται ως *επικρατειότητα* (Δοξιάδης 1994: 47-48). Η εθνικιστική ιδεολογία επικαλείται συχνά τους «δεσμούς αίματος» (Bilig 1995: 55). Επιστρατεύει την κατηγορία της εξ αίματος καταγωγής αντλώντας την από την «οικογενειακή ιδεολογία». Η ταύτιση με την εθνοτική ομάδα προσλαμβάνει τον χαρακτήρα της «κληρονομιάς» και του «φυσικού δεσμού», έννοιες που χαρακτηρίζουν και τον ρατσιστικό λόγο. Η σύλληψη του έθνους όμως δεν βασίζεται στο «αίμα» αλλά στη γλώσσα (Anderson 1997: 218), στον τρόπο με τον οποίο η εθνική ταυτότητα και γενικά οι συλλογικές αναπαραστάσεις κινητοποιούνται στον λόγο.

Απόσπασμα 1

161 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα,

162 πιστεύεις ότι μπορεί να γίνει Έλληνας;

163 Ηλιριάνα: Όχι, δεν το πιστεύω

164 Ερ: Όχι, δεν το πιστεύεις

165 Ηλιριάνα: Όχι, γιατί το αίμα είναι, σε ποια πατρίδα θα είναι

166 αυτό το αίμα θα πάει

Απόσπασμα 2

162 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια
163 άλλη χώρα θα μπορούσε να γίνει Έλληνας;
164 Μπόρις: Πώς; Δεν μπορούσε
165 Ερ: Γιατί δεν μπορεί;
166 Μπόρις: Γιατί (..) το αίμα που έχει αλβανικό, θα είναι, θα μείνει Αλβανός.
167 Αυτό είναι. Ένας είναι στην τάξη μου, ένας Αλβανός, ξέχασε αλβανικά, όλα
168 τα πράγματα κάνει σαν Έλληνας έτσι, λέω “να μην ξεχάσεις αλβανικά”,
169 τέτοια πράγματα, δεν θυμάται τίποτα. Με λέει “ήρθα όταν ήμουν τέσσερα
170 χρόνια, γι’ αυτό ξέχασα όλα τα πράγματα”, “να μην ξεχάσεις” λέω. Δεν έχει
171 σημασία πόσο χρονών ήρθε και πόσο χρονών θα γίνει. Αν γεννήθηκα εδώ
172 δεν έχει σημασία, δεν θα ήμουν Έλληνας, γιατί είμαι, έχω η μαμά
173 Γεωργιανίδα και ο μπαμπάς Γεωργιανός. Γιατί να γίνω Έλληνας; Μ’
174 αρέσουν οι Έλληνες αλλά δεν έχω πρόβλημα ότι είμαι Γεωργιανός και μ’
175 αρέσει ότι είμαι Γεωργιανός. Κανένας δεν μπορεί να γίνει Έλληνας για να
176 έρθει από την άλλη χώρα για να πει ότι “είμαι Έλληνας” και τέτοια. Αν θες
177 να μιλάς, να μιλάς, να φωνάζεις “είμαι Έλληνας!”, έτσι να φωνάζεις αλλά δεν
178 είσαι Έλληνας καθόλου

Στον λόγο της Ηλιριάνας και του Μπόρις (αποσπάσματα 1 & 2) κινητοποιείται μια σταθερή και αμετάβλητη εθνική ταυτότητα η οποία αναπαρίσταται ως κληρονομική. Η φαντασιακή συγγένεια με τα μέλη της εθνότητας πραγματοποιείται στον λόγο «εξ αίματος». Πρόκειται για μια μεταφορά χαρακτηριστική του εθνικιστικού λόγου (σειρές 165-166 στο απόσπασμα 1 και 166 στο απόσπασμα 2). Το «αίμα» μάλιστα προσωποποιείται, αποκτά εθνικές διαστάσεις, γίνεται «αλβανικό αίμα» (σειρά 166, απόσπασμα 1), και παραμένει αμετάβλητο στον χρόνο. Η χρήση των μελλοντικών χρόνων «θα είναι», «θα μείνει Αλβανός» συνδέουν το «εθνικό αίμα» με το μέλλον, προσδίδοντας στην εθνική ταυτοποίηση τη συνέχεια στον χρόνο. Η βεβαιότητα της συνέχειας της εθνικής ταυτότητας στον χρόνο αποδίδεται με τη χρήση της οριστικής ενεστώτα στην ελλειπτική πρόταση «αυτό είναι» (σειρά 167) που ακολουθεί. Προς επίρρωση του αδύνατου της αλλαγής της ταυτότητας ο μαθητής αφηγείται ένα περιστατικό όπου ως υποκείμενο-πατριώτης υποδεικνύοντας την πατριωτική συμπεριφορά σε έναν συμμαθητή του που «ξέχασε όλα τα πράγματα» (σειρές 167-171). Στην αφήγησή του καταδεικνύεται η δύναμη της γλώσσας (και της αφήγησης) να παράγει, να αναπαράγει και να συντηρεί σε φαντασιακό επίπεδο την εθνική ταυτότητα και την εθνική μνήμη. Ο μαθητής από τη Γεωργία εισάγει στον λόγο του τις έννοιες της μνήμης και της λήθης ως βασικές για τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας. Η πάροδος του χρόνου δεν επηρεάζει τη σταθερότητα της εθνικής ταυτότητας, όταν ο μαθητής δηλώνει στις σειρές 170-171 ότι «δεν έχει σημασία πόσο χρονών ήρθε και πόσο χρονών θα γίνει». Μέσω της γλωσσικής αναπαράστασης μεταφέρει τα λόγια του συμμαθητή του αντιπαραθέτοντας τον δικό του λόγο. Επαναλαμβάνονται τα ρήματα μνήμης και λήθης «ξέχασε αλβανικά», «να μην ξεχάσεις αλβανικά», «δεν θυμάται τίποτα», «ξέχασα όλα τα πράγματα», «να μην ξεχάσεις» (σειρές 167-170). Στον λόγο του εντάσσεται και ένας σύντομος διάλογος όπου ο μαθητής υποδεικνύει με την αποτρεπτική υποτακτική το

χρέος του συμμαθητή του «να μην ξεχάσει τα αλβανικά» δίνοντας προτεραιότητα στη διατήρηση της εθνικής γλώσσας. Η χρήση του τρίτου πληθυντικού προσώπου που χρησιμοποιεί για την αναφορά στον συμμαθητή του αντιδιαστέλλεται προς το κυρίαρχο παρακάτω πρώτο ενικό πρόσωπο που δηλώνει emphaticά το υποκείμενο της σημειωσικής πρακτικής (171-177). Κριτήριο του προσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας αποτελεί η καταγωγή των γονέων και των συγγενών. Το στυλ του λόγου του συνάδει με το αντίστοιχο ενός εθνοκεντρικού λόγου που δίνει προτεραιότητα στην καταγωγή και τη γλώσσα. Είναι χαρακτηριστική η ακραία διατύπωση «κανένας δεν μπορεί να γίνει Έλληνας» (175) και η χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου με το οποίο ο λόγος γενικεύεται. Με τη χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου (σειρές 176-178) αφ' ενός υποδηλώνεται τι θα έπραττε και τι θα έπρεπε να πράξει ένα συγκεκριμένο πρόσωπο και αφ' ετέρου αποδίδεται η γενίκευση με την πιο οικεία μορφή τροπικότητας στον λόγο του μαθητή στο σημειωσικό επίπεδο (Hodge & Kress 1988: 257).

Παραπλήσιες απόψεις εκφέρουν και οι τρεις μαθήτριες στα παρακάτω αποσπάσματα 3, 4 και 5. Η εθνική ταυτότητα είναι αμετάβλητη και αναλλοίωτη ανεξαρτήτως των κοινωνικών μεταβλητών και περιστάσεων αποδίδοντας στην εθνική ταυτότητα τον αναλλοίωτο χαρακτήρα που της προσδίδεται από τον παραδοσιακό εθνικιστικό λόγο.

Απόσπασμα 3

215 Ερ: Τι θα έπρεπε να κάνει κάποιος για να γίνει Έλληνας ή

216 Ελληνίδα;

217 Κατερίνα: Δεν ξέρω, να'σαι πολλά χρόνια, να ξέρει καλά ελληνικά (..),

218 τους νόμους να ξέρει

219 Ερ: Είναι δυνατόν να πάψεις να είσαι Έλληνας ή Αλβανός ή Ρώσος

220 και να γίνεις κάτι άλλο;

221 Κατερίνα: Όχι νομίζω [χαμογελά]

222 Ερ: Γιατί όχι;

223 Κατερίνα: Αν είσαι Έλληνας πρέπει να είσαι Έλληνας. Αν είσαι

224 Γεωργιανός, δεν ξέρω, πρέπει να είσαι Γεωργιανός. Δεν αλλάζει

225 αυτό

226 Ερ: Γιατί δεν αλλάζει;

227 Κατερίνα: Δεν ξέρω. Νομίζω δεν αλλάζει

Ενώ η Κατερίνα από το Αζερμπαϊτζάν με ενάμισι χρόνο στην Ελλάδα εισάγει στην αιτιολόγησή της τα χρόνια παραμονής, την εκμάθηση της άλλης γλώσσας και την τήρηση των νόμων ως αντικειμενικές προϋποθέσεις απόκτησης μιας καινούργιας πολιτικής ταυτότητας στις σειρές 217-218 «δεν ξέρω, να 'σαι πολλά χρόνια, να ξέρει ελληνικά, τους νόμους να ξέρει» στο επόμενο μετασχηματισμένο ερώτημα αμφισβητεί τη δυνατότητα αλλαγής της εθνικής ταυτότητας χρησιμοποιώντας το χαμηλής ωστόσο τροπικότητας ρήμα «νομίζω» (221). Η μεταβλητότητα των αναφορών του υποκειμένου, η οποία εκδηλώνεται στον λόγο του, δεν αντικατοπτρίζει μια ασυνέπεια του υποκειμένου. Στην ανάλυση λόγου αυτό που ενδιαφέρει είναι ο ίδιος ο λόγος.

Κατά συνέπεια, το συγκείμενο είναι καθοριστικό στην ερμηνεία του λόγου του υποκειμένου. Η κατασκευή του λόγου των υποκειμένων εξαρτάται και από τον τρόπο εκφοράς του ερωτήματος (Potter & Wetherell 2009: 79-81). Η χρήση του ρήματος «πρέπει» υποδηλώνει τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας ως υποχρέωση του υποκειμένου. Με τη χρήση του δεύτερου ενικού προσώπου γενικεύει αυτή την υποχρέωση «*αν είσαι Έλληνας, πρέπει να είσαι Έλληνας. Αν είσαι Γεωργιανός, δεν ξέρω, πρέπει να είσαι Γεωργιανός*» (σειρές 223-224). Η υποχρέωση αυτή προβάλλεται κανονιστικά, χωρίς δικαιολόγηση.

Ο Γιωργής διατυπώνει τη δυνατότητα αλλαγής της εθνικής ταυτότητας η οποία προσδιορίζεται ως εγγενές εξ αίματος χαρακτηριστικό στο απόσπασμα 4.

Απόσπασμα 4

176 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα, θα
177 μπορούσε να γίνει Έλληνας;
178 Γεωργής: (...) Έλληνας; Ναι άμα ήταν εδώ πολλά χρόνια και, ας πούμε,
179 κάνει παρέα με Έλληνες και έτσι, θα γίνει και αυτός σαν
180 ένας Έλληνας
181 Ερ: Μάλιστα. Μπορεί κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας ή Ρώσος και
182 να γίνει κάτι άλλο, Άγγλος, Γάλλος;
183 Γεωργής: Πώς; Δεν ξέρω. Το αίμα είναι αίμα αλλά στην ψυχή
184 μπορεί να νιώθει ο καθένας ό,τι θέλει. Μπορεί να νιώθει ότι είναι
185 κάτι άλλο. Αυτό.

Η παύση του μαθητή στον λόγο στη σειρά 178 αποτελεί μορφή χαμηλής τροπικότητας πριν διατυπώσει τη γνώμη του. Ο μαθητής από τη Ρωσία που βρίσκεται εφτά χρόνια στην Ελλάδα, ποντιακής καταγωγής, προβάλλει ως κριτήρια αλλαγής της ταυτότητας τη μακρόχρονη διαμονή σε έναν τόπο και τη συναναστροφή με τους εθνικούς «άλλους». Η χρήση της συγκριτικής εξισωτικής φράσης (Holton, Makcridge & Φιλλιπάκη-Warburton ό.π.: 448-449) παράγει το υπονόημα ότι ενδέχεται να μην είναι Έλληνας. Αυτή τη φράση τη συναντούμε συχνά στον λόγο των μαθητών. Ο μαθητής στον λόγο του μιλά για την ισχύ του «αίματος» στην πρόταση με την οριστική του καθολικού ενεστώτα «*το αίμα είναι αίμα*» (183), το διαχωρίζει όμως από την «*ψυχή*» με τον αντιθετικό σύνδεσμο «*αλλά*» προσδίδοντας την ελευθερία στο υποκείμενο να αντιπαρατεθεί στη δύναμη του «αίματος» και να «*νιώθει ότι είναι κάτι άλλο*» (184-185). Και στις δύο περιπτώσεις η ταυτότητα στον λόγο του μαθητή αποκτά ουσιοκρατική σημασία.

Η μεταφορά του «αίματος» διατυπώνεται και στον λόγο του Σπύρου από τη Γεωργία (τρία χρόνια στην Ελλάδα) στο απόσπασμα 5. Διατυπώνει με βεβαιότητα το αμετάβλητο της εθνικής ταυτότητας στη σειρά 93 και εισάγει τη μεταφορική χρήση του «αίματος» ως αιτιολόγηση για το αδύνατο της αλλαγής της ταυτότητας, η οποία «*δεν σβήνει*» παρά τη θέληση του υποκειμένου. Κατασκευάζεται μια ταυτότητα ως φυσικό χαρακτηριστικό με το οποίο ο άνθρωπος γεννιέται και πεθαίνει. Η άρνηση της ταυτότητας στον λόγο του

μαθητή αναπαρίσταται ως χειρότερη από τον θάνατο. Ο μαθητής ως υποκειμένο-διακαστής δηλώνει στη σειρά 96 «δηλαδή, ας πεθάνει, να τελειώνουμε».

Απόσπασμα 5

- 91 Ερ: Μπορεί κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας ή Γεωργιανός και να γίνει
92 κάτι άλλο;
93 Σπύρος: Όχι, αυτό δεν είναι [δεν ακούγεται]
94 Ερ: Για ποιο λόγο;
95 Σπύρος: Και στο αίμα, ας πούμε, από τη χώρα που είναι και να θέλει δεν
96 μπορεί να το σβήσει αυτό. Δηλαδή ας πεθάνει και να τελειώνουμε

Μια ουσιοκρατική αντίληψη για την εθνική ταυτότητα κινητοποιούν η Λίζα (δύομισι χρόνια στην Ελλάδα) και η Ελίρα (ενάμισι χρόνο στην Ελλάδα) από την Αλβανία και η Ελένη από τη Ρωσία (ένα χρόνο στην Ελλάδα) στα αποσπάσματα 6, 7 & 8.

Απόσπασμα 6

- 127 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα
128 θα μπορούσε, πιστεύεις, να γίνει Έλληνας;
129 Λίζα: Όσο και να προσπαθεί, δεν νομίζω
130 Ερ: Για ποιον λόγο;
131 Λίζα: Δεν ξέρω αλλά δεν νομίζω να γίνει. Γιατί, ας πούμε,
132 μπορείς να πεις “είμαι έτσι” αλλά στην πραγματικότητα είσαι
133 αυτό που είσαι δεν
[]
141 Ερ: Μπορεί κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας ή Αλβανός και να
142 γίνει κάτι άλλο;
143 Λίζα: (...) Δεν ξέρω
144 Ερ: Μπορεί να το κάνει αυτό;
145 Λίζα: Μπορεί να το κάνει αλλά πάλι είναι κάτι που μέσα δεν σ’
146 αφήνει να το κάνεις, δεν ξέρω
147 Ερ: Είπες ότι μπορεί να το κάνει. Τι χρειάζεται να κάνει;
148 Λίζα: Δεν ξέρω. Δεν μπορώ ν’ απαντήσω

Η εθνική ταυτότητα ως εγγενές χαρακτηριστικό αποδίδεται με τη χρήση του ρήματος «είμαι» στις σειρές 132-133 «Γιατί, ας πούμε, μπορείς να πεις ‘είμαι έτσι’ αλλά στην πραγματικότητα είσαι αυτό που είσαι» και 145 «αλλά πάλι είναι κάτι που μέσα δεν σ’ αφήνει να το κάνεις». Στις παραπάνω προτάσεις η οριστική του ενεστώτα¹ ως μορφή τροπικότητας του βοηθητικού ρήματος «είμαι» δηλώνει τη βεβαιότητα του υποκειμένου και υποδηλώνει την ύπαρξη (Hodge & Kress 1979²: 74) της εθνικής ταυτότητας ως φυσικού χαρακτηριστικού. Το

---

¹ Για τους Hodge & Kress (1979²: 87-88) η οριστική του ενεστώτα μπορεί να αποτελεί την πιο απλή μορφή τροπικότητας, παράλληλα όμως αποτελεί και την πιο οικονομική μορφή τροπικότητας προκειμένου η πρόταση να γίνει αποδεκτή ως αντικειμενική πραγματικότητα. Είναι όμως και η περισσότερο «ακαχύροπη», καθώς υπονοείται ότι ήδη έχει ελεγχθεί κοινωνικά η αξιοπιστία της σημασίας που εκφέρεται και έχει γίνει αποδεκτή ως αντικειμενική.

δεύτερο ενικό πρόσωπο αποτελεί στον λόγο των μαθητών τον πιο δόκιμο τρόπο στην προσπάθειά τους να γενικεύουν την άποψή τους.

Απόσπασμα 7

95 Ερ: Όταν κάποιος άλλος έρχεται από μια ξένη χώρα στην Ελλάδα,
96 πιστεύεις ότι θα μπορούσε να γίνει Έλληνας;
97 Ελίρα: Θα μπορούσε να γίνει Έλληνας, όμως εγώ νομίζω ότι θα
98 πρόδωσε την πατρίδα του γι' αυτό. Όμως δεν είναι κακό. Όχι να
99 γίνεις Έλληνας απλά να σέβεσαι για τους Έλληνες, εε, αυτό μόνο.
100 Αλλά όχι και να γίνεις ολόκληρος έτσι Έλληνας. Εγώ θα' θελα δηλαδή να
101 μάθω καλά τη γλώσσα, να μιλήσω ωραία αλλά όχι και να γίνω δηλαδή
102 Ελληνίδα

Η αλλαγή της εθνικής ταυτότητας είναι δυνητική αλλά σημαίνει προδοσία για την πατρίδα (σειρές 97-98). Ο σεβασμός προς την κυρίαρχη εθνική ομάδα και η γνώση της γλώσσας δεν αποτελούν κριτήρια αλλαγής της εθνικής ταυτότητας. Η εθνικής ταυτότητα αναπαρίσταται ως οντότητα στη σειρά 100 «*αλλά όχι να γίνεις ολόκληρος έτσι Έλληνας*». Είναι χαρακτηριστική η αντίθεση μεταξύ του δεύτερου ενικού προσώπου της γενίκευσης «*να γίνεις*», «*να σέβεσαι*», «*να γίνεις*» (σειρές 99-100) με το πρώτο ενικό πρόσωπο του υποκειμένου «*εγώ*» (σειρά 100). Η μαθήτρια δε θα πρόδιδε την πατρίδα της. Στη δικαιολόγηση της στάσης της επικαλείται εμμέσως τις (πολιτικές) εθνικές αξίες (Potter & Wetherell 2009: 116).

Απόσπασμα 8

239 Ερ: Έρχεται κάποιος στην Ελλάδα από άλλη χώρα, θα μπορούσε να γίνει
240 Έλληνας;
241 Ελένη: Θα μπορούσε να γίνει Έλληνας; Εγώ δεν μπορώ
242 γίνω Έλληνας. Δεν μπορώ. Σαν και αυτό που κάνει
243 δρόμο Έλληνες, και εγώ δεν ξέρω ελληνικά και Ελληνίδα
244 είμαι αλλά όχι πως έτσι που εδώ έχει είναι άλλοι αυτοί,
245 εγώ όχι. Αυτό το ταυτότητα μπορεί αλλά μέσα όχι

Η Ελένη κινητοποιεί στον «περιορισμένου κώδικα» λόγο της μια εγγενή ταυτότητα με τη χρήση του επιρρήματος «*μέσα*» (σειρά 245) στην αναφορά στην ταυτότητα, μια λεκτική αναφορά που συναντάται συχνά στον λόγο των μαθητών. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας δεν αποτελεί κριτήριο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας όπως διατυπώνει η μαθήτρια στις σειρές 243-244 «*και εγώ δεν ξέρω ελληνικά και Ελληνίδα είμαι*» με τη βεβαιότητα της οριστικής του καθολικού ενεστώτα. Είναι, επίσης, χαρακτηριστική η αντίθεση της προσωπικής ανωνυμίας «*εγώ*» ως υποκειμένου, η οποία αντιδιαστέλλεται προς τους υπόλοιπους στην αρνητική πρόταση στη σειρά 241 «*εγώ δεν μπορώ*».

Απόσπασμα 9

118 Ερ: Είναι δυνατόν να πάψεις να είσαι Έλληνας ή Ουκρανός και να γίνεις
119 κάτι άλλο;
120 Βλαντιμίρ: Ακόμα άμα και πάω σε μία άλλη χώρα, πάλι θα είμαι
121 Ουκρανός, Έλληνας. Δηλαδή άμα θα πάω στη Γαλλία δεν θα γίνω για

122 πάντα Γάλλος αλλά θα χω και τις ρίζες μου

Ο Βλαντιμίρ αναπαριστά τη διπλή του ταυτότητα, «*Ουκρανός, Έλληνας*» (121) ως αναλλοίωτη στον χρόνο και στο χώρο, χρησιμοποιώντας μεταφορικό λόγο, όταν αναφέρεται στις «*ρίζες*», τις οποίες προσδιορίζει με την κτητική αντωνυμία του α' προσώπου «*μου*» (122). Η μεταφορά υποδηλώνει μια ουσιοκρατική αναπαράσταση της εθνικής ταυτότητας και προέρχεται διακειμενικά από έναν αναπλαισιωμένο λόγο της βοτανικής. Η μεταφορά της απεικόνισης των εθνικών υποκειμένων ως να είναι «*ριζωμένοι*» στον τόπο τους αποτελεί κατασκευή του εθνικιστικού λόγου (Malkki 1996:437).

Την αξία του πατριωτισμού επικαλείται η Ιβάνκνα από τη Βουλγαρία στο απόσπασμα 10.

Απόσπασμα 10

109 Ερ: Είναι δυνατόν να πάψει κάποιος να είναι Έλληνας ή Βούλγαρος και να γίνει κάτι

110 άλλο;

111 Ιβάνκνα: Όχι

112 Ερ: Για ποιο λόγο;

113 Ιβάνκνα: Γιατί θα αισθάνεται την «*πατριωτήτά*» του, ξέρω' γω;

Χρησιμοποιώντας το σχεσιακής διαδικασίας ρήμα «*θα αισθάνεται*» προσδίδει στην εθνική ταυτότητα μια ουσιοκρατική διάσταση.

Απόσπασμα 10

115 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα, θα

116 μπορούσε να γίνει Έλληνας;

117 Γρηγόρης: Όχι. Τσουκ

118 Ερ: Γιατί δεν θα μπορούσε;

119 Γρηγόρης: Και αν θα μπορούσε από έξω αλλά από μέσα και έτσι και

120 αλλιώς θα πούνε «*Αλβανός δεν είναι!*»

121 Ερ: Τι εννοείς;

122 Γρηγόρης: Να, εγώ ξέρω μια κοπέλα που είναι από την Αλβανία και

123 ήρθαν παλιά ο πατέρας του ούτε αυτή ακόμα δεν ήταν εδώ πέρα, τα

124 κορίτσια ακόμα δεν γεννήθηκαν όμως εδώ τώρα αισθάνονται και λένε ότι

125 είμαστε Έλληνες. Πώς να είστε Έλληνες; Αφού Αλβανοί είστε. Πώς να

126 είναι Έλληνας αυτός; Εγώ και αν θα είμαι εκατό χρονών εδώ πέρα ποτέ δεν

127 θα πω ότι είμαι Έλληνας

128 Ερ: Γιατί;

129 Γρηγόρης: Γιατί να είμαι Έλληνας; Πώς να είμαι; Πόντιος είμαι.

130 Πώς να αλλάξω;

Στον λόγο του Γρηγόρη από τη Ρωσία που βρίσκεται ενάμισι χρόνο στην Ελλάδα η εθνική ταυτότητα αναπαρίσταται ως ένα αναλλοίωτο χαρακτηριστικό το οποίο προσδιορίζεται από τον τόπο γέννησης του και την καταγωγή των γονέων και των παππούδων. Η χρήση του θετικά φορτισμένου προθετικού συνόλου «*από μέσα*», το οποίο είναι συχνό στον λόγο των μαθητών, αντιπαρατίθεται με το αρνητικής σημασίας προθετικό σύνολο «*από έξω*» και κατασκευάζει μια εκ φύσεως σχέση του υποκειμένου με την εθνική ταυτότητα:

«και αν θα μπορούσε από έξω αλλά από μέσα και έτσι και αλλιώς θα πούνε 'Αλβανός δεν είναι;» (σειρές 119-120). Ο μαθητής επιστρατεύει τη συχνή στον λόγο των μαθητών πρακτική της γλωσσικής αναπαράστασης «έτσι και αλλιώς θα πούνε 'Αλβανός δεν είναι;» αλλά και της αφήγησης μιας ιστορίας ως παραδείγματος προκειμένου να εδραιώσει την αλήθεια του επιχειρηματός του στις σειρές 122-125 μέσω της έμμεσης σύγκρισης με την προσωπική του ιστορία. Άλλωστε, η ταυτότητα δεν αναπαρίσταται τόσο μέσω της ομοιότητας με τους άλλους όσο μέσω της κατάδειξης των διαφορών με την ετερότητα (Λέκκας 2006: 134-137, Hall 1996β: 4-6). Το παράδειγμα της κοπέλας από την Αλβανία που κινητοποιεί την ελληνικής εθνική ταυτότητα προβάλλεται στο μιμητικό επίπεδο ως αρνητικό πρότυπο που δεν συνάδει με το πρότυπο ενός συνεπούς εθνικού υποκειμένου που εκπροσωπεί ο μαθητής. Η εθνική ταυτότητα δηλώνεται στον λόγο αμετάβλητη με το πέρασμα των χρόνων και, κατά συνέπεια, ο μαθητής «και αν θα είναι εκατό χρονών εδώ πέρα ποτέ δε θα πει ότι είναι Έλληνας». Η αδιαπραγμάτευτη ταυτότητα του μαθητή είναι η ποντιακή ταυτότητα. Μια εθνοτική ταυτότητα που δεν ταυτίζεται στον λόγο του με την ελληνικότητα: «Γιατί να είμαι Έλληνας; Πώς να είμαι; Πόντιος είμαι. Πώς να αλλάξω;» (σειρές 129-130). Τα συνεχή ερωτήματα παρόλα αυτά υποδηλώνουν μια έλλειψη βεβαιότητας στον λόγο του μαθητή.

Απόσπασμα 11

160 Ερ: Ναι, ναι. Πιστεύεις ότι θα μπορούσε κάποιος να πάψει να είναι

161 Αρμένιος ή Έλληνας ή Ρώσος κ.τ.λ. και να γίνει κάτι άλλο;

162 Αβραάμ: Όχι, δε νομίζω

163 Ερ: Για ποιο λόγο;

164 Αβραάμ: Ε, γιατί η πατρίδα είναι πατρίδα. Υπάρχουν ηλίθιες τώρα,

165 εντάξει, δεν μπορείς να τα ξεχνάς. Εγώ, ας πούμε, εντάξει, γεννήθηκα [δεν ακούγεται]σε

166μικρή ηλικία αλλά θα' θελα να πάω στην Αρμενία να δω τ' αδέρφια μου, την πόλη εκεί

167 Ερ: Δεν έχεις ξαναπάει;

169 Αβραάμ: Όχι. Αρμενία είχα πάει δύο χρονών, όταν είχαμε πάει Ρωσία,

170 δύο χρονών πήγαμε μία φορά για μερικές βδομάδες και ξαναγυρίσαμε. Χριστούγεννα

171είχαμε πάει

Ο Αβραάμ από την Αρμενία (δέκα χρόνια στην Ελλάδα) κινητοποιεί μια φανταστική ταυτότητα αμετάβλητη στον χρόνο η οποία διατηρείται μέσω της συλλογικής μνήμης. Ο Αβραάμ αναπαράγει φανταστικά την αρμένικη εθνική ταυτότητα. Γεννήθηκε στην Αρμενία, μετακινήθηκε ενός έτους στη Ρωσία και κατοικεί στην Ελλάδα δέκα χρόνια. Επικαλείται τη μνήμη στη σειρά 165 «δεν μπορείς να τα ξεχνάς», η οποία διατηρεί τη φανταστική ταύτιση με το έθνος, μια μνήμη που ο ίδιος όμως δεν έχει αποκτήσει ποτέ ως υποκείμενο. Η μνήμη είναι φορτισμένη θετικά και υπονοεί το αρνητικό σημαίνόμενο της αντίθετης λήθης. Ωστόσο, με τις προτάσεις που εκφέρει ο μαθητής «δεν μπορείς να τα ξεχνάς» υπονοείται ότι τα υποθετικά υποκείμενα στα οποία απευθύνεται θυμούνται (Anderson 1997: 293). Η μνήμη διατηρείται μέσω του οικογενειακού λόγου αλλά και της ιστοριογραφικής αφήγησης στο αρμένικο σχολείο, όπου φοίτησε ο Αβραάμ (βλ. κεφάλαιο 6). Πρόκειται για μια

«αφήγηση της ταυτότητας» (όπ.π.: 298-299), την οποία, επειδή δεν μπορούμε να ανακαλέσουμε, μας την αφηγούνται. Ο Αβραάμ χαρακτηρίζει και αυτός αρνητικά όσους «ξεχνούν» (σειρά 164), καταλαμβάνοντας και αυτός τη θέση ενός συνεπούς εθνικού υποκειμένου. Η μορφή τροπικότητας ωστόσο είναι αδύναμη με τη χρήση του ρήματος «δε νομίζω» στη σειρά 162 και του ρήματος «δεν μπορείς (να τα ξεχνάς)» στη σειρά 165.

Στα αποσπάσματα 12 και 13 η Φιλίππα από τη Γεωργία με έναν χρόνο στην Ελλάδα και ο Μιχάλης από τη Ρωσία που ζει τρία χρόνια στην Ελλάδα αναφέρονται στο αδύνατο της αλλαγής της εθνικής ταυτότητας. Διατυπώνουν ωστόσο διαφορετικά αίτια στις δικαιολογήσεις τους.

Απόσπασμα 12

113 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα, θα
114 μπορούσε να γίνει Έλληνας;
115 Φιλίππα: Δε νομίζω. Εγώ δεν μπορώ να γίνω, εδώ το κορίτσι είναι
116 αλλιώς. Εγώ δεν μπορώ να γίνω Ελληνίδα. Είμαι Γεωργιανίδα, εκεί
117 μεγάλωσα, εκεί έμεινα δεκατρία χρόνια και δεν μπορώ να αλλάξω
118 Ερ: Ναι. Τι είναι αυτό που κάνει μια Γεωργιανή να είναι Γεωργιανή και μια
119 Ελληνίδα να είναι Ελληνίδα;
120 Φιλίππα: Εδώ μεγαλώνουν τα παιδιά αλλιώς και εκεί στη Γεωργία αλλιώς.
121 Εκεί είμαστε, πώς να σου πω, τα κορίτσια δεν μπορούν να βγαίνουν, γιατί
122 είναι γυναίκα και στο σπίτι [γελά]. Εδώ γίνεται.
123 Ερ: Άλλο χαρακτηριστικό;
124 Φιλίππα: Στην Ελλάδα έχουν άλλη ιστορία στο παρελθόν, εμείς έχουμε
125 άλλο

Απόσπασμα 13

159 Ερ: Είναι δυνατόν να πάψει κάποιος άνθρωπος να είναι Έλληνας ή
160 Ρώσος και να γίνει κάτι άλλο;
161 Μιχάλης: Ποτέ [κατηγορηματικά]
162 Ερ: Γιατί;
163 Μιχάλης: Δεν ξέρω.
164 Ερ: Γιατί δεν μπορεί να γίνει ποτέ;
165 Μιχάλης: Επειδή γεννήθηκε στην πατρίδα του και δεν θα μπορούσε να
166 γίνει Έλληνας, πώς θα [δεν ακούγεται]
167 αυτό και θα θέλει στην πατρίδα του. Εγώ δεν θα γίνω, ποτέ δεν θα
168 ήθελα να γίνω Έλληνας, επειδή μεγάλωσα εκεί στη Ρωσία η γιαγιά
169 μου, ο παππούς μου και όλοι οι συγγενείς

Η Φιλίππα δε διατυπώνει με βεβαιότητα την αδυναμία αλλαγής της ταυτότητας, καθώς χρησιμοποιεί το χαμηλής τροπικότητας ρήμα στην αρνητική πρόταση στη σειρά 115 «δε νομίζω». Στην αιτιολόγησή της παραθέτει την προσωπική αντωνυμία «εγώ» ως υποκείμενο και κυρίαρχο θέμα στον συνταγματικό άξονα το οποίο αντιπαραβάλλεται προς τα άλλα κορίτσια που ζουν στην Ελλάδα. Η Φιλίππα δεν μπορεί να γίνει Ελληνίδα, μια πρόταση που επαναλαμβάνεται δύο φορές στις σειρές 115 και 116, λόγω διαφορετικών θέσεων υποκειμένου που κατασκευάζουν για τις γυναίκες τα διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Η Φιλίππα δεν μπορεί να καταλάβει αυτές τις

θέσεις που κατασκευάζει η ελληνική κοινωνία για τις γυναίκες, γιατί όπως αναφέρει στις σειρές 120-123 *«Εδώ μεγαλώνουν τα παιδιά αλλιώς και εκεί στη Γεωργία αλλιώς. Εκεί είμαστε, πώς να σου πω, τα κορίτσια δεν μπορούν να βγίνουν, γιατί είναι γυναίκα και στο σπίτι. Εδώ γίνεται»*. Σε αυτή την πρόταση φαίνεται να διατυπώνει τον λόγο της παράγοντας μια οξιντεταλιστική κατασκευή² για την ελληνική κοινωνία. Είναι χαρακτηριστική η οριοθέτηση των συγκείμενων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του λόγου της με την επανάληψη των επιρρημάτων «εδώ» και «εκεί». Ο τοπικός προσδιορισμός «εκεί», που σημαίνει τη Γεωργία, συνοδεύεται από το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο «εμείς» που εκφράζει αλληλεγγύη προς την πληθυσμιακή ομάδα στην οποία ανήκει, παρόλη την απόσταση που υποδηλώνεται με τη συγκεκριμένη επιρρηματική χρήση. Ακολούθως ο προσδιορισμός «εδώ» που σημαίνει την Ελλάδα, αν και υποδηλώνει την εγγύτητα, συνοδεύεται από το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο από το οποίο το υποκείμενο απομακρύνεται (σειρές 120-124). Πρόσθετα αίτια για να στηρίζει τη διατύπωσή της αδυναμίας αλλαγής ταυτότητας αποτελούν ο τόπος γέννησης και εμπειρίας των παιδικών χρόνων στις σειρές 116-117 *«Είμαι Γεωργιανίδα, εκεί μεγάλωσα, εκεί έμεινα δεκατρία χρόνια και δεν μπορώ να αλλάξω»* και η διαφορετικές ιστορίες των δύο χωρών στις σειρές 124-125 *«Στην Ελλάδα έχουν άλλη ιστορία στο παρελθόν, εμείς έχουμε άλλο»*.

Είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε την εναλλαγή της τροπικότητας των ρημάτων και το αποτέλεσμα που έχουν στο μιμητικό επίπεδο στις σειρές 116-117. Η Φιλίππα αναφέρεται στην εμπειρία ζωής στη Γεωργία χρησιμοποιώντας τους αορίστους των ρημάτων *«μεγάλωσα»*, *«έμεινα»* οι οποίοι αν και υποδηλώνουν μια ολοκληρωμένη πράξη στο παρελθόν (Holton, Mackridge & Φιλίππακη-Warburton 1999: 225-226), διαμορφώνουν στο συγκεκριμένο συγκείμενο μια σημασιολογική χροιά η οποία έχει συνέπειες στο παρόν. Η Φιλίππα μεγάλωσε στη Γεωργία, έμεινε εκεί για δεκατρία χρόνια και δεν μπορεί να αλλάξει (την ταυτότητά της).

Ο Μιχάλης διατυπώνει την αδυναμία αλλαγής της ταυτότητας κατηγορηματικά με την ακραία διατύπωση *«ποτέ»* (σειρά 161). Στην αιτιολόγησή του αναφέρεται στην πατρίδα ως τόπο γέννησης *«επειδή γεννήθηκε στην πατρίδα του και δεν θα μπορέσει»* χρησιμοποιώντας το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο σύμφωνα με το σχετικό ερώτημα, συνεχίζει όμως μετασχηματίζοντας την τροπικότητα με την εισαγωγή της προσωπικής αντωνυμίας «εγώ» και το πρώτο ρηματικό πρόσωπο με το οποίο αναφέρεται στη δική του θέση ως υποκείμενου: *«Εγώ δεν θα γίνω, ποτέ δεν θα ήθελα να γίνω Έλληνας, επειδή μεγάλωναν εκεί στη Ρωσία η γιαγιά μου, ο παππούς μου και όλοι οι συγγενείς»* (σειρές 167-169). Επαναλαμβάνεται emphaticά η προσωπική αντωνυμία «εγώ» ως υποκείμενο που αντιπαρατίθεται σε άλλα υποκείμενα καθώς και το ακραίας διατύπωσης

---

² Ο όρος οξιντεταλισμός αναφέρεται στους λόγους που παράγονται για τη Δύση και οι οποίοι κατασκευάζουν τους μη-δυτικούς ανθρώπους σαν τον Άλλο ενός Δυτικού Εαυτού. Οι οξιντεταλιστικές πρακτικές αποτελούν στυλιζαρισμένες εικόνες που αναπαριστούν τη Δύση, εικόνες που είναι «φυσικοποιημένες» και αναπαράγονται στον καθημερινό λόγο (βλ. Bozatzis 2009: 434-435).

επίρροημα «ποτέ». Ο Μιχάλης δεν θα ήθελε ποτέ να γίνει Έλληνας λόγω της καταγωγής των γονέων, των παππούδων και όλων των συγγενών. Η επίκληση της καταγωγής των γονέων και των συγγενών λειτουργεί ως ένα πολιτισμικό χαρακτηριστικό το οποίο, μεταξύ άλλων, στον εθνικιστικό λόγο διακρίνει και διαφοροποιεί τα έθνη (Λέκκας 2006: 89-90).

Απόσπασμα 14

110 Ερ: Θα μπορούσε κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας ή Ρώσος

111 και να γίνει κάτι άλλο;

112 Πέτρος: Όχι. Άμα, αν, ας πούμε, κάποιος έρθει εδώ και αρχίσει να

113 συμπεριφέρεται όπως, ας πούμε είναι Αλβανός αυτός, να ντύνεται

114 όπως Έλληνες, να λέει “να, είμαι από δω”, πάλι θα συνεχίζει να

115 είναι Αλβανός, δεν θα αλλάζει

116 Ερ: Γιατί;

117 Πέτρος: Γιατί είναι, εκεί γεννήθηκε, αυτό είναι το μέρος του, είναι το

118 πιο ιερό, πρέπει να είναι το πιο ιερό γι’ αυτόν

Ο Πέτρος από τη Ρωσία που κατοικεί στην Ελλάδα πέντε χρόνια διατυπώνει και αυτός το αμετάβλητο της εθνικής ταυτότητας. Για να ενισχύσει τον λόγο τους προστρέχει σε ένα υποθετικό παράδειγμα, μια γλωσσική πρακτική που παράγουν συχνά οι μαθητές του δείγματος, μέσω της γλωσσικής αναπαράστασης του ευθέως λόγου, από την οποία αποστασιοποιείται το υποκείμενο στις σειρές 112-115. Η υιοθέτηση των πολιτισμικών κριτηρίων της ενδυμασίας και της συμπεριφοράς των Ελλήνων δεν προσδιορίζουν στον λόγο του μαθητή την εθνική ταυτότητα. Στην αιτιολόγησή του παραθέτει ως κριτήρια της ταυτότητας τον τόπο γέννησης, ο οποίος αποκτά στον λόγο του μαθητή θρησκευτικές διαστάσεις, με τη μεταφορική χρήση του σχετικού υπερθετικού βαθμού «το πιο ιερό». Ο τόπος καταγωγής προσδιορίζεται από τον σχετικό υπερθετικό βαθμό του επιθέτου «ιερό», που σημαίνει ότι συγκρινόμενος με άλλα μέρη ο τόπος καταγωγής ιεραρχείται και στο σημειωσικό και στο μιμητικό επίπεδο ως ο ιερότερος όλων. Η βεβαιότητα στη διατύπωση ενισχύεται από τον καθολικό ενεστώτα «είναι» που επαναλαμβάνεται στις σειρές 117-118 «γιατί είναι, εκεί γεννήθηκε, αυτό είναι το μέρος του, είναι το πιο ιερό, πρέπει να είναι το πιο ιερό γι’ αυτόν». Δίνεται, παράλληλα, λεκτικά η υποχρέωση του εθνικού υποκειμένου να ιεραρχεί τον τόπο γέννησης ως τον πιο ιερό με το υψηλής τροπικότητας ρήμα «πρέπει» στις προτάσεις «πρέπει να είναι το πιο ιερό γι’ αυτόν».

Απόσπασμα 15

137 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα, θα

138 μπορούσε να γίνει Έλληνας;

139 Μάγδα: Δεν πιστεύω

140 Ερ: Γιατί;

141 Μάγδα: Ξέρω ’γω;

142 Ερ: Τι νομίζεις;

143 Μάγδα: Εκεί που (...)εκεί που μεγαλώνεις νομίζω. Παράδειγμα

144 ένας ξένος άμα μεγαλώσει στην Ελλάδα πιστεύω ότι θα λέει ότι

- 145 είναι Έλληνας. Εντάξει, εγώ δεν λέω ότι είμαι Γερμανίδα αλλά
 146 Ερ: Γιατί δεν λες ότι είσαι Γερμανίδα;
 147 Μάγδα: Όχι, με τίποτα. Όχι
 []
 160 Ερ: Θα μπορούσε κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας ή Γερμανός και
 161 να γίνει κάτι άλλο;
 162 Μάγδα: Όχι, αυτό δεν γίνεται
 163 Ερ: Για ποιο λόγο;
 164 Μάγδα: (...)Ξέρω 'γω; Εκεί που μεγαλώνεις
 165 Ερ: Τι τον εμποδίζει να γίνει;
 166 Μάγδα: Δεν ξέρω

Η Μάγδα από τη Γερμανία αναφέρει ότι μπορεί να αλλάξει η εθνική ταυτότητα και αντιδιαστέλλει τον εαυτό της από κάποιους που διατείνονται το αντίθετο στις σειρές 143-145. Το παράδειγμα των άλλων σε σύγκριση με το παράδειγμα της προσωπικής τους ιστορίας είναι μια συχνή κατασκευή στον λόγο των μαθητών η οποία στον λόγο τους εξυπηρετεί τη δημιουργία αντίθεσης. Η Μαριάννα παρόλο που διατυπώνει την άποψη ότι τα χρόνια παραμονής μπορεί να σημαίνουν και την αλλαγή της ταυτότητας, η ίδια δεν το πράττει «εντάξει, εγώ δεν λέω ότι είμαι Γερμανίδα» στη σειρά 145. Στον λόγο της κινητοποιείται μια αμετάβλητη ταυτότητα η οποία όμως αναπαρίσταται με χαμηλή τροπικότητα που σηματοδοτούν η παύση και το ερώτημα «ξέρω 'γω;» στη σειρά 164 και η αρνητική απάντηση «δεν ξέρω» στη σειρά 166.

Απόσπασμα 16

- 107 Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από μια άλλη χώρα, θα μπορούσε
 108 να γίνει Έλληνας;
 109 Ανδρέας: Όχι
 110 Ερ: Γιατί;
 111 Ανδρέας: Γιατί δεν είναι Έλληνας
 112 Ερ: Αλλά;
 113 Ανδρέας: (.)
 114 Ερ: Τι εννοείς όταν μου λες “γιατί δεν είναι Έλληνας;”
 115 Ανδρέας: Εννοείτε άμα έρθει κάποιος ξένος, όχι Έλληνας στην Ελλάδα...
 116 Ερ: Ναι, ναι. Θα μπορούσε να γίνει Έλληνας;
 117 Ανδρέας: Πώς να γίνει; Τσουκ
 []
 133 Ερ: Θα μπορούσε κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας ή Γερμανός και να
 134 γίνει κάτι άλλο, Γάλλος, Τούρκος, Αλβανός
 135 Ανδρέας: Όχι
 136 Ερ: Για ποιον λόγο;
 137 Ανδρέας: Δε γίνεται αυτό
 138 Ερ: Γιατί δεν γίνεται;
 139 Ανδρέας: Εγώ, ας πούμε, να γίνω Τούρκος, θα είμαι Έλληνας πρώτα
 140 Ερ: Ναι
 141 Ανδρέας: Δεν μπορώ να γίνω Τούρκος και να ήθελα να γίνω Τούρκος, και
 142 αν γινόταν δε θα ήθελα να γίνει
 143 Ερ: Γιατί;
 144 Ανδρέας: Επειδή γεννιέσαι Έλληνας, παραμένεις Έλληνας, δεν θες ν'

Ο Ανδρέας στο απόσπασμα 16 (οχτώ χρόνια στην Ελλάδα) από τη Γερμανία αναφέρεται με βεβαιότητα στη σταθερότητα της εθνικής ταυτότητας και στο αδύνατο της μεταβολής της στις σειρές 109, 117 και 135. Αν και το ερώτημα που αφορά τη δυνατότητα αλλαγής της ταυτότητας στις σειρές 134-135 δεν αφορά το ίδιο το υποκείμενο, η απάντηση του μαθητή διατυπώνεται με αναφορά στην περίπτωση του ίδιου του υποκειμένου που την χρησιμοποιεί παραδειγματικά. Πρόκειται για μια γλωσσική πρακτική που παράγουν συχνά οι μαθητές. Χρησιμοποιείται η προσωπική αντωνυμία του πρώτου προσώπου «εγώ» ως υποκείμενο και πρώτο θέμα στις προτάσεις «εγώ, *ας πούμε, να γίνω Τούρκος, θα είμαι Έλληνας πρώτα*» (σειρά 139). Στον λόγο δεν αποκλείονται οι δύο ταυτότητες του Έλληνα και του Τούρκου, καθώς με την εισαγωγή του επιρρήματος «*πρώτα*» υπονοείται η προτεραιότητα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας έναντι της τουρκικής. Στην αιτιολόγηση κατασκευάζεται η ελληνικότητα ως εγγενές χαρακτηριστικό, αμετάβλητο, με το οποίο «γεννιέσαι» στις σειρές 144-145 «*επειδή γεννιέσαι Έλληνας, παραμένεις Έλληνας, δε θες ν' αλλάξεις*». Στις προτάσεις αυτές η χρήση της οριστικής του καθολικού ενεστώτα και του δεύτερου ενικού προσώπου ως μορφές τροπικότητας γενικεύουν και προδίδουν καθολικότητα και βεβαιότητα στον λόγο του μαθητή. Στη διατύπωση «*γεννιέσαι Έλληνας*» η εθνότητα κατασκευάζεται ως να είναι αποτέλεσμα κληρονομικών διαδικασιών χωρίς δυνατότητες αλλαγής. Η κατηγορία «Έλληνας» φαίνεται να αναπαριστά ένα άλλο είδος υποκειμένου του οποίου οι ιδιότητες δεν μεταβάλλονται αλλά κληρονομούνται (Παπαρίζος 2000: 147-149).

Απόσπασμα 17

123 Ερ: Πιστεύεις ότι κάποιος θα μπορούσε να πάψει να είναι Έλληνας ή Ρώσος και να
124 γίνει κάτι άλλο;

125 Άννα: Αυτό νομίζω εξαρτάται από τον χαρακτήρα του ανθρώπου και, *ας πούμε,*
126 *κάποιος αν αγαπάει την πατρίδα του πάρα πολύ δεν μπορεί να γίνει κάτι άλλο. Και*
127 *να τον σκοτώσουν θα παραμείνει ο ίδιος που είναι. Και ένας άλλος που έχει έτσι,*
128 *που είναι έτσι αδύναμος δεν μπορεί είναι έτσι, μπορεί να γίνει πιστεύω. Γιατί έχω*
129 *κάτι φίλες που τις ρωτάς “θες να πας πίσω;” αυτοί μου λένε “ναι, σου αρέσει στην*
130 *Ελλάδα, ναι, ναι, ναι” και λένε “δεν θέλω να πάω πίσω”, γιατί υπάρχουν κάποιοι*
131 *Έλληνες που μιλάνε για μας και αυτή δεν δεν αντιδρά, έτσι όπως πρέπει.*

Η Άννα από τη Ρωσία (δύο χρόνια στην Ελλάδα) κατασκευάζει και αυτή μια ουσιοκρατική ταυτότητα, η αλλαγή ή όχι της οποίας εντοπίζεται «*στον χαρακτήρα κάθε ανθρώπου*» (125). Επεξηγεί με κριτήρια την αγάπη για την πατρίδα και τη δύναμη ή την αδυναμία του χαρακτήρα. Κατά συνέπεια, από τη μια πλευρά «*κάποιος αν αγαπάει την πατρίδα του πάρα πολύ δεν μπορεί να γίνει κάτι άλλο*» (126) και από την άλλη «*και ένας άλλος που έχει έτσι, που είναι έτσι αδύναμος δεν μπορεί είναι έτσι, μπορεί να γίνει πιστεύω*» (127-128). Στην υποστήριξη της άποψής της δίνει ένα παράδειγμα μέσω της γλωσσικής αναπαράστασης στις σειρές 128-131 προκειμένου να αιτιολογήσει τι εννοεί, όταν μιλά για αδυναμία.

Στη διακειμενική αυτή αναπαράσταση υπονοείται και μια αρνητική αξιολόγηση. Το παράδειγμα των φίλων της αντιπαρατίθεται εμμέσως στην πρώτη κατηγορία εκείνου που *«αγαπάει πάρα πολύ την πατρίδα του και δεν μπορεί να γίνει κάτι άλλο. Και να τον σκοτώσουν, θα παραμείνει ο ίδιος που είναι»* (126-127). Η εθνική ταυτότητα στον λόγο της μαθήτριας παραμένει ακόμα και μετά θάνατον αναλλοίωτη.

Συζήτηση

Στον λόγο των μαθητών κινητοποιείται η εθνική ταυτότητα ως ένα ουσιοκρατικό, εγγενές χαρακτηριστικό με το οποίο τα υποκείμενα «γεννιούνται». Πρόκειται για μια κατασκευή της ταυτότητας που συνομιλεί με τον παραδοσιακό εθνικιστικό λόγο, ο οποίος χειρίζεται την ταυτότητα προσδίδοντάς της «κληρονομικές διαστάσεις». Οι μαθητές στον λόγο τους αναφέρονται σε μια ταυτότητα αμετάβλητη που κληρονομείται «εξ αίματος». Η ουσιοκρατική αυτή αναπαράσταση της εθνικής ταυτότητας ως εγγενούς χαρακτηριστικού σχετίζεται και με την αναπαράσταση της πατρίδας με όρους οικογενειακούς, «μητέρα-πατρίδα, πάτρια εδάφη», αλλά και με έναν βιολογικό εθνικισμό (Billig 1995: 105). Η μεταφορική χρήση της λέξης «αίμα» παραπέμπει σε βιολογικούς όρους και θυμίζει τον ρατσιστικό λόγο «περί καθαρότητας». Στο σημειωσικό επίπεδο η μεταφορική αυτή αναπαράσταση του αίματος ως «φυσικού» δεσμού με το έθνος εξυπηρετεί την κατασκευή του έθνους «σαν φυσικής ομάδας συγγενών και ομοίων» και η οποία παραπέμπει στο ιδεολόγημα της καθαρότητας του έθνους (Φραγκουδάκη 2004: 21, 29). Οι μαθητές αναπαριστούν στον λόγο τους το αδύνατο της αλλαγής της εθνικής ταυτότητας, ως ένα έμφυτο χαρακτηριστικό αμετάβλητο στον χρόνο με το οποίο ο άνθρωπος γεννιέται και πεθαίνει. Η ιδεολογία του εθνικισμού παράγεται σε εθνοτικές ομάδες, οι οποίες επικαλούνται «δεσμούς αίματος». Πρόκειται για μια μεταφορά που αναπαριστά δια του λόγου την παράλογη δύναμη των εκκλήσεων των εθνικιστικών ιδεολογιών (Billig όπ.π.: 55).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι οι μαθητές, όταν μιλούν για την αλλαγή εθνότητας, δεν αναφέρονται σε πολλές αλλά στον λόγο τους δηλώνεται μια μοναδική εθνότητα. Δεν ενεργοποιούν, δηλαδή τις πολλαπλές τους ταυτότητες, οι οποίες κινητοποιούνται στη διαπραγμάτευση της γλώσσας και της καταγωγής.

Ωστόσο, πολλοί μαθητές διατύπωσαν τη δυνατότητα μεταβολής της εθνικής ταυτότητας εισάγοντας συγκεκριμένα κριτήρια και προϋποθέσεις για την αλλαγή της. Αυτή η κατηγορία μελετάται στο επόμενο κεφάλαιο.

«ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΧΕΙΣ ΑΔΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΑΔΕΙΑ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ, ΝΑ ΔΗΛΩΝΕΙΣ ΕΝΣΗΜΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΔΕΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΓΙΝΕΙΣ ΕΛΛΗΝΑ ΦΥΣΙΚΑ» –Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Παρόλο που οι περισσότεροι από τους μαθητές μιλούν για την εθνική ταυτότητα ως ένα έμφυτο χαρακτηριστικό προσδίδοντας της μια ουσιοκρατική σημασία, κάποιοι μιλούν για την ταυτότητα εισάγοντας όρους πολιτειακής οριοθέτησής της. Πρόκειται για μια μεταβλητότητα που παρατηρείται στον λόγο των μαθητών και που θα μπορούσε να συσχετιστεί με τα διαφορετικά διαθέσιμα αποθέματα λόγων, κειμένων και συγκειμένων και τα οποία συνιστούν και την εκπεφρασμένη ιστορία κάθε μαθητή. Συγκεκριμένα, αναφέρονται στους γραφειοκρατικούς θεσμούς νομιμοποίησής τους και στην απαραίτητη τήρηση των νόμων του κράτους. Ο λόγος τους, κατά συνέπεια, κινητοποιεί την εθνική ταυτότητα ως πολιτειακή συνενώνοντας την έννοια του κράτους με αυτή του έθνους και διατυπώνοντας τη δυνατότητα αλλαγής της εθνικής-πολιτειακής ταυτότητας, εφόσον τηρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις. Ο λόγος τους αναπαριστά το υποκείμενο-πολίτη, έναν εν δυνάμει πολίτη οποιουδήποτε έθνους-κράτους. Αυτή η δυνατότητα αλλαγής της ταυτότητας υποδηλώνει και την αναγνώριση της κατασκευής της. Τα έθνη-κράτη συγκροτούν τα εθνικά υποκείμενα μέσω των μηχανισμών τους, όπως είναι η δημόσια εκπαίδευση, και τα νομιμοποιούν (βλ. Gellner, Balibar κεφ. 3 παρούσας εργασίας).

Απόσπασμα 1

125 Ερ: Όταν έρχεται κάποιος από μία χώρα στην Ελλάδα, πιστεύεις ότι

126 θα μπορούσε να γίνει Έλληνας;

127 Κάτια: Μάλλον, ναι

128 Ερ: Τι θα χρειαζόταν να κάνει γι' αυτό;

129 Κάτια: Δεν ξέρω, μάλλον πρέπει να έχει κάποιους συγγενείς, να είναι

130 Έλληνας, αυτά. Δεν ξέρω

131 Κάτια: Ή να μένει περισσότερο στην Ελλάδα, να έχει, να ξέρει γλώσσα

132 ξέρω 'γω τέτοια, να, (..) να είναι περισσότερο (...)

133 Ερ: Ναι

134 Κάτια: Να κάνει όλες, ας πούμε, όλες τις γιορτές όπως (..)όπως

135 τους νόμους όλα αυτά όλα

[]

142 Ερ: Πιστεύεις ότι κάποιος θα μπορούσε να πάψει να είναι Έλληνας ή

143 Ρώσος και να γίνει κάτι άλλο;

144 Κάτια: Όχι, όχι

145 Ερ: Γιατί;

146 Κάτια: Δεν ξέρω. Ας πούμε, εγώ είμαι Ρωσίδα και η μαμά μου

147 τώρα χώρισε με τον μπαμπά και ζει με άλλον

148 Ερ: Έλληνα;

149 Κάτια: Ναι, και σε λίγο μάλλον θα παντρευτούν, λέν, και

150 αισθάνομαι και Ελληνίδα και Ρωσίδα

151 Ερ: Τι είναι αυτό που σε κάνει να αισθάνεσαι και Ελληνίδα;

152 Κάτια: Εδώ μένω, θέλω εδώ να πάω σχολείο, δεν θέλω να γυρίσω

153 στην Ελλάδα, ε, στη Ρωσία για να μένω εκεί και μ' αρέσει εδώ

Η Κάτια από τη Ρωσία (τρία χρόνια στην Ελλάδα) εισάγει ως κριτήρια εθνικής ταυτότητας την αντίστοιχη καταγωγή των συγγενών (129-132), τη μακροχρόνια παραμονή στον τόπο και την κατοχή της γλώσσας και καταλήγει στο κριτήριο της τήρησης των τοπικών παραδόσεων και των νόμων (134-135). Παρατηρούμε τη χαμηλή τροπικότητα στον λόγο της όταν αναφέρεται στην καταγωγή και τη γλώσσα με τη χρήση του επιρρήματος «*μάλλον*» (129), των δύο αρνητικών προτάσεων «*δεν ξέρω*» (129, 130), και της ερωτηματικής πρότασης που εκφράζει αβεβαιότητα «*ξέρω' γω;*» (132). Όταν όμως θέτει το θέμα της τήρησης των παραδόσεων και των νόμων στις σειρές 134-135 ο λόγος της αποκτά μεγαλύτερη βεβαιότητα με τη χρήση της υποτακτικής «*να κάνει όλες τις γιορτές*» και «*τους νόμους όλα αυτά όλα*». Εκτός, λοιπόν, από τα παραδοσιακά πολιτισμικά κριτήρια ένταξης σε ένα έθνος που θεωρούνται προ-πολιτικά (Λιάκος 2005: 112) εισάγεται τόσο στο σημειωτικό όσο και στο μιμητικό επίπεδο η πολιτική διάσταση του έθνους με την αναφορά στους νόμους. Η μαθήτριά, επιπλέον, αν και δηλώνει ότι δεν είναι δυνατή η αλλαγή της εθνικής ταυτότητας με τη διπλή άρνηση «*όχι, όχι*» (144) αναφέρεται στη συνέχεια στο οικογενειακό ζήτημα του γάμου της μητέρας της με Έλληνα, ο οποίος φαίνεται ως αδιαφανές σημαίνον να υπονοεί τη νομική κατοχύρωση της πολιτειακής ταυτότητας της μητέρας της και, κατά συνέπεια, της δικής της, αφού η πρόταση «*και αισθάνομαι και Ελληνίδα και Ρωσίδα*» (149-150) ακολουθεί ως αποτέλεσμα της πρότασης «*και σε λίγο μάλλον θα παντρευτούν*» (149). Στην αιτιολόγησή της μετά από το σχετικό ερώτημα παραθέτει την επιθυμία της να παραμείνει στην Ελλάδα και την άρνησή της να «*γυρίσει πίσω*» με τις αντιθετικές προτάσεις «*θέλω εδώ να πάω σχολείο*» και «*δεν θέλω να γυρίσω*» (152-153).

Απόσπασμα 2

211 Μαριάννα: Γιατί όχι;

212 Ερ: Τι χρειάζεται να κάνει, λοιπόν;

213 Μαριάννα: Δεν πρέπει να είναι πέντε χρόνια εδώ πέρα για να παραμείνει; Πρέπει να το

214 κάνει αυτό, άμα θέλει να γίνει Έλληνας

[]

220 Ερ: Είναι δυνατό κάποιος να πάψει να είναι Έλληνας και να γίνει Δομινικανός ή κάτι

221 άλλο;

221 Μαριάννα: Όταν θέλει. Μπορεί, όταν γίνω δεκαοχτώ να πάω σε άλλη χώρα και να μη

222 θέλω να –και να γίνω Γαλλίδα ή Αγγλίδα

223 Ερ: Και τι χρειάζεται να κάνεις;

224 Μαριάννα: Θα μείνω στο χωριό, πρέπει να μείνω, θα κάνω τα χαρτιά μου, αυτά

225 Και να μάθω τη γλώσσα, αυτά

Η Μαριάννα από τον Άγιο Δομίνικο εκφράζει με σαφήνεια τη δυνατότητα αλλαγής της πολιτειακής ταυτότητας μιλώντας με όρους νομιμοποίησης της πολιτικής ιδιότητας. Συγκεκριμένα, αξιοποιεί τη σχετική γνώση που κατέχει στις σειρές 213-214 «*δεν πρέπει να είναι εδώ πέρα πέντε χρόνια για να παραμείνει; Πρέπει να το κάνει αυτό, άμα θέλει να γίνει Έλληνας*». Με το ερώτημα εκφράζει αβεβαιότητα η οποία όμως στη συνέχεια απαλείφεται με το emphaticό ρήμα «*πρέπει*» που υποδηλώνει την υποχρέωση του υποκειμένου

προκειμένου να αποκτήσει την ιδιότητα του πολίτη. Η μαθήτρια προσδίδει στο υποκείμενο την ελευθερία να επιλέξει την πολιτειακή ταυτότητα, «*όταν θέλει*» (221). Οι προϋποθέσεις τις οποίες αναφέρει παραπέμπουν σε νομικές διαδικασίες «*θα κάνω τα χαρτιά μου*» (224) αλλά αφορούν και τη γνώση της γλώσσας (225) στην οποία οι περισσότεροι από τους μαθητές δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα (βλ. κεφάλαιο 6).

Απόσπασμα 3

- 128 Ερ: Μπορείς να πάρεις να είσαι Έλληνας ή Γεωργιανός και να γίνεις κάτι άλλο;
129 Βασίλης: Όχι, δεν θέλω
130 Ερ: Μπορεί να γίνει; Κάποιος μπορεί να το κάνει;
131 Βασίλης: Κάποιος μπορεί, εγώ δεν θέλω
132 Ερ: Αν κάποιος θέλει να το κάνει τι χρειάζεται να κάνει;
133 Βασίλης: Ε, πού να ξέρω; Εκεί στα χαρτιά κάτι θα κάνει

Απόσπασμα 4

- 215 Ερ: Τι θα έπρεπε να κάνει κάποιος για να γίνει Έλληνας ή
216 Ελληνίδα;
217 Κατερίνα: Δεν ξέρω, να'σαι πολλά χρόνια, να ξέρει καλά ελληνικά (..),
218 τους νόμους να ξέρει

Αναφορά στη νομική διαδικασία απόκτησης της ιδιότητας του πολίτη κάνει και ο Γιώργος από τη Γεωργία (ένας χρόνος στην Ελλάδα) στο απόσπασμα 3 και η Κατερίνα από το Αζερμπαϊτζάν στο απόσπασμα 4. Ο Βασίλης κατηγορηματικά δε θα επέλεγε να αλλάξει την ταυτότητά του στη σειρά 129 «*Όχι, δεν θέλω*» και προτάσσοντας παρακάτω την προσωπική αντωνυμία «*εγώ*» (131) ως υποκείμενο και πρώτο όρο στον συνταγματικό άξονα στην πρόταση «*εγώ δεν θέλω*», εντείνοντας την αντίθεσή του προς τους υπόλοιπους στους οποίους δίνει τη δυνατότητα απόκτηση νέας ταυτότητας στις σειρές 131 και 133 «*κάποιος μπορεί*», «*εκεί στα χαρτιά κάτι θα κάνει*». Οι αόριστες αντωνυμίες «*κάποιος*» και «*κάτι*» λειτουργούν με χαμηλή τροπικότητα στον λόγο κάνοντας αδύναμη την αξιοπιστία του λόγου του.

Στη γνώση της γλώσσας, στη μακρόχρονη παραμονή στον τόπο και στην τήρηση των νόμων αναφέρεται η Κατερίνα στο απόσπασμα 4, προϋποθέσεις που δεν συνάδουν με τα πολιτισμικά κριτήρια που τίθενται συνήθως στον λόγο για την ένταξη σε μια εθνική ομάδα (217-218).

Απόσπασμα 5

- 298 Ερ: Είναι δυνατόν να πάρεις να είσαι Έλληνας ή Γεωργιανός και
299 να γίνεις κάτι άλλο;
300 Μόρις: Δεν κατάλαβα
301 Ερ: Να πάρεις να είσαι Έλληνας ή Γεωργιανός και να γίνεις κάτι
302 άλλο, Αλβανός, Γάλλος...
303 Μόρις: Τσουκ, δε θέλω
304 Ερ: Δε θέλεις
305 Μόρις: Τσουκ
306 Ερ: Δε θέλεις

- 307 Μόρις: Δε θέλω
 308 Ερ: Γίνεται όμως;
 309 Μόρις: Δε γίνεται. Από μένα δε γίνεται. Για μένα δε γίνεται
 310 Ερ: Γιατί, Μόρις;
 311 Μόρις: Για να γίνω εγώ ή κάποιος άλλος;
 312 Ερ: Γενικά
 313 Μόρις: Γίνεται, πώς δε γίνεται. Όπως μπορείς να γίνεις Έλληνας έτσι
 314 μπορείς να γίνεις και κάτι άλλο.
 315 Ερ: Και τι χρειάζεται να κάνεις;
 316 Μόρις: Ό, τι κάνουν οι άλλοι
 317 Ερ: Δηλαδή;
 318 Μόρις: Ας πούμε στη Γαλλία που κάνουν, δεν ξέρω τι κάνουν, αλλά
 319 ό,τι κάνουν αυτοί πρέπει να σέβασαι τους κανόνες ό,τι σέβονται οι
 320 τέτοιοι, οι Γάλλοι.

Στον λόγο του ο Μόρις δηλώνει emphatically την αντίθεσή του προς τη δυνατότητα αλλαγής της εθνικής ταυτότητας, αντίθεση που λειτουργεί με συνέπεια στον λόγο του συνολικά, ο οποίος εμφανίζει τα χαρακτηριστικά ενός παραδοσιακού εθνοκεντρικού λόγου (βλ. προηγούμενα κεφάλαια). Η αντίθεσή του εκφράζεται με τις emphatic κατηγορηματικές αρνήσεις που επαναλαμβάνονται στον λόγο του «*τσουκ, δε θέλω*» (303, 306) και «*δε γίνεται, από μένα δε γίνεται, για μένα δε γίνεται*» (309) με τις οποίες δηλώνεται άμεσα η άρνηση. Αφού διευκρινιστεί ότι η απάντηση στο ερώτημα το σχετικό με την αλλαγή της ταυτότητας δεν αφορά τον ίδιο (311), με βεβαιότητα απαντά καταφατικά «*γίνεται, πώς δε γίνεται*» (313). Ως κριτήριο εισάγει το θέμα της υιοθέτησης της νοοτροπίας των άλλων «*ό, τι κάνουν οι άλλοι*» (316) και του υποχρεωτικού σεβασμού των κανόνων «*πρέπει να σέβασαι τους κανόνες*» (319).

Απόσπασμα 6

- 51Ερ: Όταν κάποιος έρχεται στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα, θα μπορούσε να γίνει
 52Έλληνας;
 53Χρήστος: Νομίζω ναι
 54Ερ: Τι θα έπρεπε να κάνει;
 55 Χρήστος: Ε, να πάρει ελληνική υπηκοότητα
 56 Ερ: Πώς θα το πάρει αυτό;
 57 Χρήστος: Δεν ξέρω
 58 Ερ: Τι πρέπει να κάνει κάποιος για να γίνει Έλληνας;
 59 Χρήστος: Να πάει στην Αστυνομία, να βγάλει ταυτότητα
 60 Ερ: Ναι. Άλλο; Τι άλλο χρειάζεται, πιστεύεις;
 61 Χρήστος: Να θέλει να γίνει Έλληνας

Ο Χρήστος από τη Γεωργία (έντεκα χρόνια στην Ελλάδα) διατυπώνει τη γνώμη ότι είναι εφικτή η απόκτηση «*ελληνικής υπηκοότητας*» (55) προκειμένου να αποκτήσει την ιδιότητα του Έλληνα –στην προκειμένη περίπτωση– πολίτη. Δε γνωρίζει τη νομική διαδικασία αλλά αναφέρει ότι η έκδοση ταυτότητας είναι απαραίτητη. Το επόμενο κριτήριο που αναφέρει είναι αυτό της επιθυμίας να αλλάξει την ταυτότητά του, «*να θέλει να γίνει Έλληνας*» (61).

Απόσπασμα 7

- 66 Ερ: Αν κάποιος έρθεις στην Ελλάδα από κάποια άλλη χώρα, θα μπορούσε να γίνει
67 Έλληνας;
68 Πέτερ: Δεν νομίζω. Βασικά και εδώ πέρα έχει Βούλγαρους, που λένε απ' τη
69 Μακεδονία, που έχει Βούλγαρους πάνω στα βουνά που μιλάνε, που είναι Έλληνες
70 αλλά μιλάνε βουλγάρικα από τότε πάλι απ' την, απ' την ιστορία που είχαμε έρθει
71 εδώ πέρα και η Μακεδονία ήταν τότε δικιά μας και εμείς ήμασταν εδώ πέρα
72 διακόσια χρόνια; Διακόσια ήμασταν. Και μετά μας έπιασαν οι Τούρκοι πέρα
73 πεντακόσια χρόνια και εδώ πέρα τετρακόσια. Εντάξει
74 Ερ: Δηλαδή πιστεύεις ότι κάποιος δεν μπορεί να γίνει Έλληνας;
75 Πέτερ: Βασικά, μπορεί.
76 Ερ: Τι χρειάζεται να κάνει;
77 Πέτερ: Εγώ ξέρω ότι πρέπει να, πρέπει να έχεις άδεια εργασίας, άδεια παραμονής,
78 ε, να δηλώνεις ένσημα, μάλλον αυτά και μετά από δέκα χρόνια μπορείς και να
79 πάρεις ταυτότητα και γίνεσαι Έλληνας φυσικά
80 Ερ: Θα μπορούσε κάποιος να πάψει να είναι Βούλγαρος ή Έλληνας και να γίνει κάτι
81 άλλο;
82 Πέτερ: Άμα πάει σε άλλη χώρα. Δεν ξέρω εκεί πέρα τους νόμους αλλά μάλλον
83 μπορεί. Επειδή για μένα όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι. Για μένα ο άνθρωπος, κάθε
84 άνθρωπος είναι ένας, ένας θεός.

Ο Πέτερ από τη Βουλγαρία (δύο χρόνια στην Ελλάδα) επιστρατεύει στον λόγο του την εθνική ιστορική αφήγηση προκειμένου να συγκροτήσει την επιχειρηματολογία του σχετικά με τη δυνατότητα της αλλαγής της εθνικής ταυτότητας. Ενώ απαντά αρνητικά με το χαμηλής τροπικότητας ρήμα «*δε νομίζω*» (68), στη συνέχεια αναφέρεται με μια σύντομη ιστορική αφήγηση, «*απ' την ιστορία*» (70) σε βουλγάρικους πληθυσμούς που ζουν στην Ελλάδα και μιλούν ελληνικά στην προσπάθειά του να μιλήσει για την ελληνικότητα αυτών των πληθυσμών αλλά και για την κατοχή των εδαφών από τους Βουλγάρους. Με την ιστορική αφήγηση που αποτελεί βασικό λόγο διατήρησης της μνήμης αλλά και έναν επινοημένο –κατά τον Hobsbawm (2004)– λόγο που νομιμοποιεί τα έθνη ο μαθητής προσδίδει αξιοπιστία στον λόγο του. Η αφήγηση συγκροτείται στο α' πληθυντικό πρόσωπο της συλλογικής έκφρασης «*είχαμε έρθει*», «*δικιά μας*», «*ήμασταν*», «*μας έπιασαν*» (70-72) και αντιπαρατίθεται προς το τρίτο πληθυντικό το οποίο αναφέρεται στους πληθυσμούς που «*λέν*» ότι είναι «*απ' τη Μακεδονία*» μέσω της διακειμενικότητας της γλωσσικής αναπαράστασης. Ο Πέτερ τελικά καταφάσκει στη δυνατότητα αλλαγής της εθνικότητας στη σειρά 75 «*βασικά, μπορεί*» και παραθέτει ως κριτήρια παράγοντες που απαντούν στην ιδιότητα του πολίτη ενός έθνους-κράτους γενικεύοντας με το οικείο β' ενικό πρόσωπο: «*η άδεια εργασίας*», «*η άδεια παραμονής*», «*να δηλώνεις ένσημα*», «*αυτά και μετά από δέκα χρόνια μπορείς και να πάρεις ταυτότητα*» και να γίνεις «*Έλληνας φυσικά*» (77-79). Η αλλαγή μετά από τις παραπάνω πρακτικές φυσικοποιείται στον λόγο του Πέτερ. Η επιχειρηματολογία του ολοκληρώνεται με αναφορά στην ισότητα των ανθρώπων. Για τον μαθητή «*όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι*» (83). Με τη μεταφορική χρήση της πρότασης «*για μένα ο άνθρωπος, κάθε άνθρωπος είναι ένας, ένας θεός*» (84)

ενδυναμώνει την παραπάνω φράση και προσδίδει αδιακρίτως (κάθε άνθρωπος) στον άνθρωπο θεϊκή φύση.

Παρόμοιες κατασκευές εισάγει στον λόγο του και ο Αντώνης από τη Γερμανία (δύο χρόνια στην Ελλάδα) στο απόσπασμα 8.

Απόσπασμα 8

74Ερ: Όταν κάποιος έρχεται από μια ξένη χώρα στην Ελλάδα, θα

75 μπορούσε να γίνει Έλληνας;

76Αντώνης: Γιατί όχι;

77 Ερ: Τι θα χρειαζόταν να κάνει κατά τη γνώμη σου, για να γίνει Έλληνας;

78 Αντώνης: Τίποτα. Αν θέλει να γίνει Έλληνας, ας γίνει ό, τι θέλει

79Ερ: Πώς θα γίνει, τι χρειάζεται να κάνει, πιστεύεις;

80Αντώνης: Τίποτα. Εγώ θεωρώ ότι έτσι και αλλιώς ότι είναι βλακεία αυτό

81που κάνουν ότι υπάρχουν χώρες

82Ερ: Ναι...

83Αντώνης: Γιατί εε, εγώ θεωρώ ότι έπρεπε να είναι όλοι ενωμένοι μια

84χώρα, όλοι ο κόσμος, μια χώρα αυτό

Ο Αντώνης αναφέρει ότι είναι δυνατή η αλλαγή της ταυτότητας και θέτει ως κριτήριο την επιθυμία και την ελευθερία του υποκειμένου να *«γίνει ό,τι θέλει»* (78). Διατυπώνει την αντίθεσή του στον διαχωρισμό των εθνών-κρατών με αρνητική αξιολόγηση, καθώς αναφέρει στις σειρές 80-81 *«ότι έτσι και αλλιώς ότι είναι βλακεία αυτό που κάνουν ότι υπάρχουν χώρες»* και αιτιολογεί λέγοντας *«ότι έπρεπε να είναι όλοι ενωμένοι, μια χώρα»* (83-84). Η χρήση του γ' πληθυντικού προσώπου είναι κυρίαρχη, όταν μιλά για την υποθετική αλλά υποχρεωτική, *«θα έπρεπε»*, ενοποίηση όλων των χωρών. Με το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο παίρνει ως υποκείμενο απόσταση από τον λόγο του στον οποίο προσδίδει εγκυρότητα.

Συζήτηση

Η *πολιτεότητα* (citizenship) αποτελεί μια σημαντική πλευρά της ταυτότητας η οποία περιλαμβάνει την πολιτική δέσμευση και συμμετοχή του υποκειμένου στην κοινότητα. Εξασκείται, όταν τα υποκείμενα διεκδικούν τα κοινωνικά και οικονομικά τους δικαιώματα, δεν προβάλλουν την εθνική ταυτότητα για να δικαιολογήσουν διακριτικές ή στερεοτυπικές συμπεριφορές και βιώνουν θετικά την πολλαπλότητα της πολιτεότητας (Ross 2007: 293). Στο παρόν κεφάλαιο οι μαθητές μιλούν για τη ταυτότητα και με πολιτειακούς όρους παραπέμποντας στη δυνατότητα του υποκειμένου να επιλέξει και να συγκροτήσει την πολιτειακή του ταυτότητα (για την οποία γίνεται λόγος με αναφορά στην εθνότητα), εφόσον το επιθυμεί. Η ταυτότητα αυτή μπορεί να συγκροτηθεί μέσω της διαδικασίας νομιμοποίησης, η οποία στον λόγο των μαθητών αφορά τη μακρόχρονη παραμονή στη χώρα επιλογής, τον σεβασμό και την τήρηση των νόμων και των συνθηκών της κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας αλλά και την έκδοση αστυνομικής ταυτότητας. Οι αναφορές δύο μαθητών προσεγγίζουν την έννοια της πολιτειακής ταυτότητας, εισάγοντας όρους ισότητας, ένωσης των ανθρώπων και αρνητικής αξιολόγησης των συνόρων των εθνών-κρατών.

Η αναφορά στην τήρηση των νόμων και των συνηθειών, στην υιοθέτηση της συμπεριφοράς των μελών της κυρίαρχης εθνικής ομάδας, καθώς και στην τήρηση συγκεκριμένων νομικών προϋποθέσεων (π.χ. άδεια παραμονής, έκδοση αστυνομικής ταυτότητας, ένσημα) παραπέμπουν σε σύμβολα και ημι-τελετουργικές πρακτικές μέσω των οποίων οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την ιδιότητά τους ως πολίτη και οι οποίες είναι επινοημένες (Hobsbawm 2004: 21).

Οι μαθητές στο παρόν κεφάλαιο, δεν μιλούν με ουσιοκρατικούς όρους για την ταυτότητα, με τους οποίους παραδοσιακά προσεγγίζεται η εθνική ταυτότητα, αλλά μιλούν από τη θέση ενός εν δυνάμει «πολιτειακού» υποκειμένου. Η πολιτειακή ταυτότητα δεν αποτελεί κυρίως έναν τύπο ατόμου αλλά μια θέση στο πλαίσιο των επίσημων σχέσεων που προσδιορίζονται από τη δημοκρατική ηγεσία και τους νόμους. Κάθε άτομο μπορεί να καταλάβει τη θέση του «πολιτειακού» υποκειμένου με την έννοια ότι μπορεί να συγκροτήσει τον λόγο του μέσω αυτής (Donald 1996: 174-175). Από τη στιγμή που τα υποκείμενα αναπαριστούν δια του λόγου την πολιτειακή ταυτότητα λαμβάνουν την ίδια στιγμή την αντίστοιχη θέση υποκειμένου, η οποία δε συνάδει προς το παραδοσιακά, θα λέγαμε, «εθνικό υποκείμενο», ο λόγος του οποίου συγκροτεί συνήθως μια ουσιοκρατική και έμφυτη εθνική ταυτότητα που διατηρείται αναλλοίωτη στον χρόνο. Για τους εν λόγω μαθητές, οι οποίοι αποτελούν μέλη μεταναστευτικών ομάδων και, κατά συνέπεια, έχουν καταλάβει αυτή τη θέση υποκειμένου συγκροτώντας και την αντίστοιχη ταυτότητα. Η θέση αυτή υποδηλώνει τόσο την αντίσταση του υποκειμένου προς τους κυρίαρχους από τους θεσμικούς λόγους όσο και την πρόταξη της ιδιότητας του πολίτη έναντι της εθνικής ταυτότητας.

